

Теорія інформаційних правовідносин: проблемні питання та підходи до їх вирішення

*Кузнецова Марина Юрївна,
здобувач кафедри адміністративного та фінансового
права Національного університету біоресурсів і
природокористування України*

У роботі відстоюється позиція щодо необхідності активізації наукових досліджень щодо створення теоретичного фундаменту інформаційного права, яке має поставати правовою основою розвитку інформаційного суспільства в Україні. Вважаємо, що однією із важливих складових загальної теорії інформаційного права постає теорія інформаційних правовідносин, яка поки ще не має у своєму арсеналі фундаментальних теоретичних досліджень, що широко визнані науковою юридичною спільнотою. Зважаючи на те, що категорія інформаційних правовідносин має дуже важливе значення не лише для теорії, але й для практики інформаційного права, виникає нагальна потреба у проведенні відповідних досліджень, що і зумовлює актуальність цієї роботи.

На нашу думку, визначення проблемних питань в теорії інформаційних правовідносин безпосередньо пов'язано із комплексним аналізом відповідних проблем у загальній теорії правовідносин. Така позиція обґрунтовується тим, що інформаційні правовідносини, постаючи одним із видів правовідносин, можуть мати не лише специфічні проблемні питання, але й загальні проблеми, що притаманні взагалі правовідносинам. Водночас, ідентифікація загальних проблем правовідносин постає дуже важливим етапом дослідження у будь-якій галузі національного права, у тому числі інформаційного права, оскільки одночасно фахівці в галузі інформаційного права також можуть запропонувати власні підходи щодо їх вирішення. Вважаємо за доцільне в межах цієї роботи реалізувати зазначену вище позицію. Враховуючи існуючі обмеження до обсягу роботи, акцентуємо увагу на найсуттєвіших проблемах теорії інформаційних правовідносин, які постають об'єктом постійної уваги фахівців в галузі загальної теорії права.

Виходячи із необхідності системного бачення проблемних питань загальної теорії правовідносин, вважаємо, що цілком логічним має поставати системне дослідження існуючих підходів передусім щодо розуміння правової природи та сутності поняття правовідношення. У зв'язку з цим виникає потреба у акцентуванні уваги на дослідженні періодів розвитку теорії правовідносин, генези проблем теорії правовідносин й існуючих дискусійних питань та, відповідно, змін у розумінні змісту й сутності поняття правовідношення, його ролі та місця у структурі правової дійсності. Перш за все, вважаємо за доцільне підкреслити, що правовідносини ще у Росії дорадянського періоду розумілися як відношення двох суб'єктів, пов'язаних один з одним взаємними юридичними правами та обов'язками. Так, наприклад, Е. Н. Трубецький зазначав, що «... під юридичними відносинами або правовідносинами, таким чином, слід розуміти врегульовані нормами об'єктивного права відносини осіб між собою» [1, с. 154]. Разом з тим, слід нагадати, що у зв'язку з тим, що у радянській юридичній науці заперечувався поділ позитивного права на приватне і публічне, до правовідносин стали відносити не лише майнові правовідносини (які традиційно розглядалися як такі), але й усі інші відносини, що регулюються правом. Таким чином, поняття «правовідношення» стало охоплювати усі врегульовані правом суспільні відносини. При цьому, розвиток теорії правовідносин у радянський період відбувався у декілька етапів.

Наприклад, для періоду 40-х – 60-х років ХХ століття характерним постає «вузьконормативне» розуміння правовідношення як «особливого ідеологічного відношення, що складається на основі діючих правових норм і взаємній пов'язаності його учасників правами і обов'язками та підтримується примусовою силою держави» [2, с. 10]. Наступним (70-ті – 80-ті роки ХХ століття) постає період поширення соціологічного підходу до розуміння поняття «правовідношення», який характеризувався, поряд з поглибленим вивченням окремих його елементів, підвищеною увагою до системних зв'язків правовідносин з іншими правовими та неправовими явищами. У

результаті було сформовано інше розуміння правовідносин – як ідеологічного відношення та, водночас: 1) як «форми фактичних суспільних відносин» [3, с. 183]; 2) виділення в ньому матеріального (фактична поведінка) та юридичного (суб'єктивні права і обов'язки) змісту [4, с. 112]; 3) визначення характеристики змісту правовідношення як єдності реального суспільного ставлення та його форми [5, с. 6,7]. Разом з тим, слід підкреслити, що зазначені концепції не позбавлені внутрішньої суперечливості.

Таким чином, розвиток теорії правовідносин відбувався у два етапи, що характеризувалося переходом від «вузького» розуміння правовідношення як певного «ідеологічного відношення...» до широкого розуміння, що визначається, насамперед, більш системним поглядом на зміст правовідношення.

Прагнучи системно висвітлити зазначені вище спірні питання, вважаємо, що важливим постає усвідомлення їх переліку та змісту у різні періоди розвитку теорії правовідношення. Так, необхідно зазначити, що в одній із найперших монографій з теорії правовідношення в радянській юридичній науці (автор – С. Ф. Кечек'ян, 1958 рік) було запропоновано дослідження наступних груп ключових питань з даної проблематики: 1) сутність правовідносин та їх співвідношення з нормами права; 2) суб'єктивне право і правовий обов'язок у правовідносинах; 3) суб'єкти права у правовідносинах; 4) об'єкт права у правовідносинах; 5) умови виникнення, зміни та припинення правовідносин [2, с. 186, 187]. Дещо по іншому зазначене питання досліджено у відомій праці Р.О.Халфіної (1974 рік) – автор виділяє наступне коло питань теорії правовідношення: 1) методологічні основи теорії правовідношення; 2) поняття правовідношення; 3) учасники правовідношення; 4) структура правовідношення; 5) динаміка правовідношення [5, с. 48]. У свою чергу, Ю.І.Гревцов у своїй монографії (1981 рік) при дослідженні проблем теорії правовідношення виділяє наступні групи питань: 1) методологія пізнання юридичного відношення і загальне

(родове) поняття відносин; 2) поняття суспільного відношення, його ознаки, генеза; 3) генеза правовідношення і проблеми реалізації позитивного права; 4) зміст, форма, структура правовідношення [6, с. 3-6]. Нарешті, А.П.Дудін, у докторській дисертації (1984 рік) акцентував увагу на необхідності вирішення наступних питань теорії правовідношення: 1) категорія правовідношення як спосіб сходження від абстрактного розуміння права до конкретного; 2) правовідносини як система, що саморозвивається і саморегулюється; 3) право як сутність, зміст і форма суспільних відносин; 4) юридичний факт – центральна ланка системи правовідносин [7, с. 2,3].

На теперішній час, в рамках теорії правовідносин продовжуються наукові дискусії щодо визначення поняття правовідношення (а також його змісту, об'єкту), його класифікації (зокрема, розподілу на відносні та абсолютні правовідносини); продовжується розробка теорії юридичних фактів, детальне дослідження питань їх регулятивної ролі та класифікації. Крім того, темою наукових публікацій останніх десятиліть постають, серед іншого, питання про зміст правосуб'єктності, а також її співвідношення з такими поняттями, як правоздатність, дієздатність, правовий статус.

На нашу думку, зазначені методологічні питання теорії правовідношення, з метою більш системного дослідження, доцільно об'єднати у наступні групи. По-перше, зміст поняття правовідношення та його місце у системі правового регулювання. По-друге, коло питань щодо передумови, динаміки правовідносин (тобто, їх виникнення, зміна, припинення). По-третє, група питань, пов'язаних із структурою правовідносин, суб'єктами та об'єктами правовідносин, змістом (суб'єктивними правами, суб'єктивними юридичними обов'язками учасників та юридичною відповідальністю). По-четверте, питання щодо критеріїв класифікації правовідносин. Нарешті, по-п'яте, питання щодо співвідношення категорій права, правовідношення та суб'єктивного права.

Водночас, для посилення значення проведення системного дослідження, зокрема, змісту та сутності поняття «правовідношення», у роботі

пропонується активізувати зусилля науковців (у тому числі, у сфері інформаційного права) в напрямку дослідження зазначених вище дискусійних питань, ґрунтуючись, перш за все, на концепціях праворозуміння. Тобто, на нашу думку, дослідження зазначених методологічних питань потребує їх послідовного вивчення з позицій існуючих концепцій праворозуміння: по-перше, класичних: 1) позитивістської; 2) природно-правової; 3) соціологічної; по-друге, сучасних: 1) лібертарної; 2) комунікативної; 3) діалогічної; 4) реалістичного позитивізму [8, с. 275; 9, с. 77].

Список використаних джерел:

1. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права /Е.Н. Трубецкой. – СПб.: Издательство «Лань», 1998. – 224 с.
2. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе /С.Ф.Кечекьян. – М.: Издательство АН СССР, 1958. – 188 с.
3. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права /О.С.Иоффе, М.Д. Шаргородский. – М., Юрид. литература, 1961, – 387с.
4. Алексеев С. С. Общая теория права /С.С.Алексеев: В 2 т. – Т. 2. – М.: Юрид. литература, 1982. – 360 с.
5. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении /Р.О. Халфина. – М.: Юрид. литература, 1974. – 340 с.
6. Гревцов Ю. И. Проблемы теории правового отношения / Ю.И.Гревцов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1981. – 85 с.
7. Дудин А. П. Категория «правоотношение» – центральная в марксистской науке права. Дисс. докт. юрид. наук 12.00.02. /А.П.Дудин – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. Саратовск, 1984 г.
8. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права /О.Э.Лейст. – М., 2002. – 283 с.
9. Поляков А.В. Введение в общую теорию государства и права. Курс лекций / А.В.Поляков. – СПб, 2005. – 540 с.